

INSTITUCINĖS SANTUOKOS APEIGOS: SOCIALINĖS TVARKOS ĮTEISINIMAS LIETUVOJE XIX A. II PUSĖJE – XXI A. PRADŽIOJE

Irma Šidiškienė

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius, Lietuva
El. paštas: sidiskiene@istorija.lt

Tyrinėdami apeigas A. Van Gennepas¹ ir V. Turneris² atskleidė, kad per jas bendruomenė įteisina individo ar grupės žmonių socialinius, kultūrinius, politinius ir pan. pakitimus. Naujos socialinės tvarkos įvedimo problema gali būti sprendžiama greta juridinių priemonių pasitelkiant ir bendruomenėje egzistuojančias apeigas, papročius. E. W. Rothenbuhleris, apžvelgdamas su apeigomis ir šios sąvokos vartojimu susijusius tyrimus, pastebėjo, kad: 1) socialinė tvarka ir apeigos nėra identiškos sritys, tačiau apeigų kaita ar stabilumas priklauso nuo su jomis susijusios socialinės tvarkos; 2) santykis tarp apeigų ir socialinės tvarkos labai glaudus, ir dažnai neaišku, kada apeigos išreiškia socialinę tvarką, kada ją sukuria, arba ir viena, ir kita vyksta vienu metu. Daugelis tyrinėtojų šias sritis laiko lygiareikšmėmis, todėl, E. W. Rothenbuhlerio manymu, geriausia būtų teigti, kad apeigos yra priemonė socialinei tvarkai valdyti, tai vienas iš tvarkos įtvirtinimo būdų³. Svarbu atkreipti dėmesį ir į kultūros perimamumą. Tiriamos problemos atveju mes susiduriame su trajektoriškai perduodama patirtimi, religinių ir valstybinių institucijų ideologiškai formuojamu pasaulėvaizdžiu. Ilgainiui ši patirtis gali būti perduodama vertikaliai bei horizontaliai kaip etnos kultūros dalis⁴.

Straipsnio tyrimų objektas yra institucinės apeigos, kurių metu oficialiai juridškai užregistruojamos santuokos⁵. Apeigos ir jų tikslai kiekvienoje kultūroje suprantamos įvairiai.

---

¹ А. Ван Геннеп, *Обряды перехода*, Москва, 1999, 200 с.

² В. Тэрнер [V. Turner], *Символ и ритуал*, Москва, 1983, 277 с.

³ E. W. Rothenbuhler, *Ritual Communication*. From Everyday Conversation to Mediated Ceremony, London, 1998, p. 49.

⁴ R. Merkienė, *Gyvulių ūkis XVI a.–XX a. pirmojoje pusėje. Etninės patirties ištakos*, Vilnius, 1989, p. 9; I. R. Merkienė, Mirties etika Lietuvos kaimo kultūroje, *Lituanistica*, 2005, Nr. 3(63), p. 15.

⁵ Civilinės būklės aktų registracija įstatymų numatyta tvarka – vadinamoji metrikacija.

Dažniausiai jomis žmonės išreiškia savo religinius įsipareigojimus ar idealus, dvasinius ar emocinius poreikius, socialinių ryšių stiprinimą, pagarbos ar nuolankumo demonstravimą, asmens priėmimą ar kokio nors įvykio socialinį patvirtinimą ar pripažinimą, o kartais apeigos atliekamos tiesiog iš pagarbos joms⁶. Apeigos yra veiksmingos ir kaip visos jėgos – pavojingos. Jos taip pat yra humaniškos ir turtinančios – tai priemonės, formuojančios socialinės tvarkos komunikacinę struktūrą, reikšmingai valdančios socialinius santykius⁷. Straipsnio tikslas – parodyti, kaip tos apeigos tampa socialinės tvarkos įtvirtinimo Lietuvoje priemone. Naudodami lyginamąjį metodą analizuosime, kaip buvo kuriamos ir panaudojamos institucinės santuokos apeigos ir palyginsime jų struktūras.

Darbe naudotasi etnografinių lauko tyrimų medžiaga: civilinės metrikacijos darbuotojų apklausa, santuokos apeigų civilinės metrikacijos biure (toliau – CM) ir bažnyčioje stebėjimų duomenimis, vestuvių vaizdo įrašais, dalimi atsakymų iš straipsnio autorės anketos „Vestuviniai simboliai“⁸, taip pat etnografinė, propagandinė, teisės ir bažnyčios istorijos literatūra. Sovietmečio mokslinio komunizmo tyrinėtojai aktyviai prisidėjo prie naujos visuomenės kūrimo, rašė darbus apie įvairias apeigas ir jų problematiką, aiškino apeigų svarbą žmogaus gyvenime ir nustatė būdus, kaip jas panaudoti naujai socialistinei visuomenei kurti⁹. Siekiant suvokti civilinės metrikacijos įvedimo procesą, peržvelgta keletas teisės istorijos darbų¹⁰. Sovietinės valdžios požiūris į įvykius katalikų bažnyčioje po Antrojo pasaulinio karo atskleistas J. Grigulevičiaus knygoje¹¹, bažnyčios žvilgsnis – A. Kajacko monografijoje apie liturgijos istoriją¹², pamoksluose¹³.

Kuriant civilinės metrikacijos apeigas prisidėjo ir etnografai: I. Čepienės ir R. Gied-

⁶ Plačiau žr.: C. Bell, *Ritual. Perspectives and Dimensions*, New York, Oxford, 1997, 352 p.; E. W. Rothenbuhler, *Ritual Communication. From Everyday Conversation to Mediated Ceremony*, London, 1998, p.; I. Šidiškienė, Simboliniai veiksmai lietuvių XIX a. II pusės – XX a. I pusės vestuvių apeigose. Kartografinis tyrimas, *Lietuvos etnologija*, 2003, Nr. 3, p. 33–60.

⁷ E. W. Rothenbuhler, op. cit., p. 131.

⁸ Norėčiau padėkoti civilinės metrikacijos biurų darbuotojams, maloniai sutikusioms pasikalbėti apie jų skyriuose atliekamas apeigas: Ilonai Žigienei (Vilniaus m. CM skyr. vedėjai), Linai Šimanskaitei (Alytaus miesto CM skyr. vedėjai) ir Liudai Kavaliauskienei (Alytaus r. CM vyr. specialistei), J. Bazarovai (Kauno miesto CM vyr. inspekt.), Lilijai Valaitienei (Šilutės r. CM skyr. vedėjai). Stebėtos vestuvių ceremonijos CM Šilutėje (2005 11 23), Alytuje (2005 08 26), Vilniuje (2005 08 20, 2006 07 08), taip pat Vilniaus arkikatedroje (2006 06 29), Bernardinų ir Šv. Onos bažnyčiose (2006), vestuvių vaizdo įrašas iš Punsko (apeigos Punsko bažnyčioje 2004 07), Vilniaus Evangelikų liuteronų bažnyčios (2006 06 23–24).

⁹ P. Mišutis, *Religija. Bažnyčia. Ateizmas*, Vilnius, 1978, 176 p.; P. Pečiūra, *Tradicijų įtaka ateistiniam auklėjimui* (Iš ateistinio darbo patirties), Vilnius, 1967, 9 p.; P. Pečiūra, *Tradicijos vakar ir šiandien*, Vilnius, 1974, 126 p.; P. Pečiūra, *Šventės problema*, Vilnius, 1980, 78 p.; S. Bareišis, *Civilinė metrikacija*, Vilnius, 1977, 110 p.

¹⁰ S. N. Abramovas ir K. A. Gravė, *Naujieji įstatymai apie santuoką ir šeimą*, Vilnius, 1949, 62 p.; M. Maksimaitis, S. Vansevičius, *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*, Vilnius, 1997, 303 p.; P. Dičius, *Santuoka ir šeima Tarybų Lietuvoje*, Vilnius, 1974, 216 p.

¹¹ J. Grigulevičius, *Vatikanas XX amžius*, Vilnius, 1982, 359 p.

¹² A. Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje, Liturgijos raida istorijoje*, Kaunas, 1997, 343 p.

¹³ V. Gidžiūnas, *Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)*, Roma–Vilnius, 1994, 295 p.

rinės metodinė medžiaga¹⁴, straipsniai ir išsamus A. Vyšniauskaitės¹⁵ darbas, kuriame pristatomi senieji lietuvių papročiai ir pateikiamos rekomendacijos kuriamoms naujoms civilinės metrikacijos apeigoms, kartu ir namuose švenčiamoms vestuvėms. Etnografinėje literatūroje rasta tik šiek tiek užuominų apie XIX a. pabaigos – XX a. pradžios bažnytinės santuokos apeigas.

INSTITUCINIŲ SANTUOKOS APEIGŲ DIEGIMAS

Institucinės santuokos apeigos yra juridškai sunormintos pagal tam tikras ideologines nuostatas ir orientuotos į konkrečią visuomenę, toje visuomenėje žinomus ir naudojamus simbolius, simbolinius veiksmus, žyminčius santuokos faktą ir asmens statuso pakeitimą. Viena iš pirmųjų santuokos institucinių apeigų laikytina bažnytinė (kanoninė) santuoka (moterystė), kuri katalikų bažnyčioje praktikuojama nuo X amžiaus. Bažnytinės santuokos apeigos vystėsi kartu su besikuriančiomis krikščionių bendruomenėmis. Krikščionybė, plisdama į kitus regionus, perimdavo vietinę pagrindinę simboliką, pvz., Romos Katalikų Bažnyčia iš visų vestuvių apeigų išsirinko tik uždengimo apeigas (*velatio*) ir suteikė joms liturginę reikšmę¹⁶. 1563 m. po Tridento susirinkimo Romos katalikų bažnyčia įvedė privalomą santuokos metrikaciją¹⁷ dalyvaujant kunigui ir liudininkams¹⁸. Išlaikyta privaloma Santuokos sakramento forma, pageidauta, kad būtų išsaugoti vietiniai papročiai. Griežtas šio apeigyno tonas santuokos apeigas darė sausas ir gana skurdžias¹⁹. Įvedus krikščionybę Lietuvoje bažnytinė santuoka buvo nusistovėjęsios formos²⁰. Bažnyčios įtaka santuokos institutui sustiprėjo įsigalėjus carinės Rusijos „Imperijos įstatymų sąvadui“²¹.

Bažnyčios istorijos tyrinėjimuose neturime tiesioginių žinių apie Lietuvoje bažnytinės santuokos apeigose naudotą simboliką. Galima būtų manyti, kad Lietuvoje buvo šventinami žiedai ir vainikėliai, nes XVI a. jie naudoti vestuvių apeigose. Iš Jurgio Ambraziejaus

¹⁴ *Sutuoktuvės. Vardynos. Naujos tradicijos*, parengė I. Čepienė, D. Gudelis, G. Pociūtė, Vilnius, 1964, 24 p.; *Civilinės apeigos*, parengė I. Čepienė ir R. Giedrienė, Vilnius, 1969, 99 p.; *Civilinės apeigos*, sud. R. Giedrienė, Vilnius, 1979, 312 p.; *Mūsų apeigos ir šventės*, sud. R. Giedrienė, Kaunas, 1981, 75 p.; I. Čepienė, *Šiuolaikinės lietuvių liaudies vestuvės* (medžiaga vestuvių organizatoriams), Vilnius, 1981, 45 p.

¹⁵ A. Vyšniauskaitė, *Lietuvių šeimos tradicijos*, Vilnius, 1967, 184 p.

¹⁶ Plačiau žr.: A. Kajackas, op. cit., p. 271–173.

¹⁷ <http://www.rootsweb.com/~rwguide/lesson5.htm>

¹⁸ http://www.lcn.lt/b_dokumentai/krikscioniskos-santuokos-doktrinos-tezes.html

¹⁹ A. Kajackas, op. cit., p. 276.

²⁰ L. Jovaišos nuomone, Tridento nutarimai galėjo būti paskelbti 1582 m. vyskupijos sinode. Tų metų vyskupo ganytojiškame laiške klebonams liepiama naudoti Romos mišiolio apeigas, įspėti parapijiečius, kad eitų velykinės išpažinties ir Komunijos, pradėti krikšto ir santuokos metrikų knygas, paskelbti Tridento nutarimą dėl santuokos reformos (L. Jovaiša, Tridento susirinkimas ir Lietuva, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2000, t. 16, p. 38).

²¹ Tarpukariu Lietuvoje bažnyčios socialinė reikšmė ir prestižas dar labiau pakilo, nes kanoninė santuoka buvo konstitucionalizuota, pasak M. Romerio, „sutvirtėjo bažnytinė drausmė ir bažnytinis masės valdymas“. Cit. pagal: K. Valančius, Bažnytinės (kanoninės) santuokos institucionalizacija ir konstitucionalizacija: raida ir problemos, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2001, t. 19, p. 270.

Pabrėžtos pamokslų žinome, kad Romos katalikų bažnyčioje lietuviai buvo raginami atsisakyti „parėdkos ir veselės“, nes moterystės sakramento priėmimui pakanka dviejų ar trijų liudininkų vyrų“, visai atsisakyti muzikantų bei „laisvo jaunimo [nevedusių – I. Š.] parėdikoje [pulke – I. Š.] ir veselijoje“, nes jie yra „visokių paleistuvysčių ir išdaigų priežastimi“²². Be kitų pamokymų, kaip dera elgtis bažnyčioje (būti susikaupusiems maldai, elgtis ramiai, o ne triukšmingai, kaip dažnai teko patirti kunigui), buvo diegiama nuostata, kad bažnytinė santuoka yra vedybų kulminacija ir tuo turi baigtis vestuvės. „Moterystės sakramento apeigoms pasibaigus ir visiems parėdikininkams pasimeldus, davus išmaldą elgetoms ir už jaunuosius Mišias užprašius, laikantis katalikiškos tvarkos, turėtų baigtis ir vestuvės. Bet kur tau: čia tik prasideda parėdkos linksmybės (...)“²³. Pamoksluose kunigai išdėstydavo ir daugiau krikščionims netinkamų nedorybių: triukšmo kėlimas, girtavimas, šokiai ir kita²⁴. Institucinės bažnytinės apeigos, matyt, nekito kelis šimtmečius ir, kaip rašė Juozas Mickevičius apie žemaičių vestuves XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, „Jungtvių pačios apeigos, atliekamos bažnyčioje, visur ir visada tokios pat, apie jas kiekvienas gerai žino“²⁵.

XX a. viduryje, Sovietams atskyrus bažnyčią nuo valstybės, Romos katalikų bažnyčia susirūpino savo padėtimi, prestižu Sovietų užimtose valstybėse²⁶. Vatikano II Liturginė Konstitucija įpareigojo kraštų Vyskupų konferencijas pritaikyti Santuokos sakramento apeigas atsižvelgiant į vietos tradicijas ir papročius²⁷. 1969 m. pasirodė naujas apeigynas su sektinomis naujomis apeigomis, kurias leidžiama atlikti ir nacionalinėmis kalbomis²⁸. Papildytame Santuokos sakramente palankiai vertinamas žiedų, vainikėlio ir skraistės naudojimas. Taip siekta labiau priartinti paprastą žmogų prie bažnyčios.

Į politinius pokyčius bažnyčia reagavo ir Lenkijoje. Prisitaikyta prie naujų sąlygų, labiau atsižvelgta į tikinčiųjų poreikius. Antai Punsco ir Seinų krašto lietuviai XX a. tuokėsi bažnyčioje: antradienį Punsco, trečiadienį Seinų parapijoje²⁹, ir iki 6-ojo dešimtmečio santuoka buvo be mišių. Po Antrojo pasaulinio karo naujai įvestoji CM čia vykdavo šeštadieniais, todėl buvo patogiu laisvą nuo darbo dieną susirinkti ir pažymėti šią progą arba kelti vestuves. Nuo XX a. 6-ojo dešimtmečio perkėlus bažnytinę santuoką į sekmadienį ar šeštadienį jos tapo iškilmingos, nes kartu buvo laikomos mišios³⁰. Toks

²² V. Gidžiūnas, op. cit., p. 142.

²³ Ibid., p. 147.

²⁴ A. Vyšniauskaitė, Senųjų lietuvininkų vestuvės, *Ramuva*, 1989, p. 50–51.

²⁵ J. Mickevičius, Žemaičių vestuvės, *Mūsų tautosaka*, 1933, t. 7, p. 87.

²⁶ „XX a. 7 dešimtmečio Maskvos ir Vatikano požiūriai paradoksaliu būdu supanašėjo. Paulius VI ir jo aplinka buvo įsitikinę, kad komunistinis režimas Rytų Europoje įsitvirtino ilgam laikui ir reikia ieškoti vienokio ar kitokio *modus vivendi* su jais. Sovietų valdžia po 1958-1964 m. antireliginės kampanijos nesėkmės taip pat suprato, kad per kelerius metus sunaikinti religijos neįmanoma, todėl netikslinga priešintis religinių institucijų egzistavimui, taigi ir vyskupų skyrimui, jei tik jie lojalūs režimui (...)“ (A. Streikus, Sovietų valdžios reakcija į Vatikano II susirinkimą, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2000, t. 16, p. 65).

²⁷ J. Grigulevičius, *Vatikanas XX amžius*, Vilnius, 1982, p. 252.

²⁸ A. Kajackas, op. cit., p. 276.

²⁹ N. Aleksaitė, Lietuviškos vestuvės Lenkijoje, *Acta Baltico-Slavica*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1987, t. XVIII, s. 128.

³⁰ A. Vaicekauskienė, Krikščioniškieji Punsco parapijos vestuvių aspektai XX a., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 1997, t. XI, p. 103.

pasikeitimas buvo palankus ir toliau išlaikant bažnytinės santuokos svarbą Punsko ir Seinų krašto lietuvių bendruomenėje.

Apie naujos tvarkos (santuokos atveju) sėkmę byloja institucinių santuokos apeigų įtraukimas į vestuvių (naminių) apeigas. Lietuvoje ilgą laiką bažnytinė santuoka buvo formalus surašymo aktas, tai rodo ir paminėtos užuominos pamokslų tekstuose. Susituokę jaunieji dažniausiai vykdavo į smuklę ar į *stovynę* pas sročią, o grįždavo namo kiekvienas atskirai su savo pulku³¹. Tik XX a. abu kartu grįždavo namo (dažniausiai pas nuotaką)³². Be to, į bažnyčią vykdavo po nuotakos perdavimo jauniui arba po jos apdovanojimo ir laiminimo³³. Paprastai išlydima iš namų ir atsisveikinama buvo du kartus: prieš santuoką ir prieš išvykstant pas vyrą. Tai rodo, kad šios institucinės apeigos buvo dirbtinai integruotos į vestuves. Kitose šalyse dar XX a. pradžioje bažnytinė santuoka nebuvo įtraukiama į vestuvių apeigas. Antai estai (ne visur) nelaikė bažnytinės santuokos svarbia vestuvių dalimi, ir ji buvo atliekama prieš arba po vestuvių³⁴.

Apibendrinant galima pažymėti, kad Romos katalikų apeigyne ilgus šimtmečius liko tik vienas kitas pasirinktas to regiono kultūros simbolis. Šie simboliai padėjo krikščionių institucinėms apeigoms tapti „savomis“ įvairiuose regionuose, jie buvo pritaikyti krikščionybės ideologijai ir padėjo puoselėti, plėsti krikščionišką bendruomenę, stiprinti konfesinių bendruomenių socialinę reikšmę. Sovietiniais metais bažnyčios pastangos prisitaikyti prie naujų aplinkybių, išlaikyti visuomenėje savo autoritetą ir populiarumą, santuokos sakramentą teikiant patogesniu tikintiesiems laiku, leidžiant tuoktis ne savo parapijoje ir pan., padėjo išlaikyti visuomenės palankumą bažnyčiai.

Civilinės santuokos metrikacija laikytina pilietinės visuomenės atributu. XIX a. Europoje kūrėsi modernios visuomenės, vyko sekuliarizacija, atsirado civilinės metrikacijos (jos pasižymėjo paprastumu), kurios pirmiausia buvo skirtos nekrikščionių santuokoms registruoti³⁵. Lietuvoje civilinė metrikacija 1808–1836 m. buvo Užnemunėje, kol galiojo Napoleono civilinis kodeksas, ir Klaipėdos krašte iki 1939 m. (čia veikė Vokietijos civilinis kodeksas). Nuo 1836 m. Rusijos imperijoje caro dekretu įvestas Santuokos įstatymas, pagal kurį visi su krikščionių santuoka susiję reikalai buvo pavesti išimtinai bažnyčiai. Lietuvoje jis veikė iki 1940 metų. Vadinasi, teisiškai ir toliau buvo palaikomos konfesinės bendruomenės. Tarpukario Nepriklausomos Lietuvos konstitucijose (1922, 1928, 1938 m.) sąžinės laisvė buvo garantuota, nes kanoninė santuoka buvo privaloma tik

³¹ M. Kamiński, Obrzęd wyślubny ludu w Wilkomiérskim, *Tygodnik ilustrowany*, Warszawa, 1863, t. VII, No. 192, s. 214; H. Gieguziński, Obchód weselny w powiatach Sejńskim, Kalwaryjskim, Kowieńskim i Trockim, *Kłosy*, Warszawa, 1869, Nr. 191, s. 100; P. Stukėnaitė, Vestuvės Marcinkonių apylinkėje, *Naujoji Romuva*, 1940, Nr. 14(482), p. 274.

³² A. Vyšniauskaitė, Vedybos, Angelė Vyšniauskaitė, Pertas Kalnius, Rasa Paukštytė, *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius, 1995, p. 319, 321.

³³ *Ibid.*, p. 316.

³⁴ Bažnyčios skelbiama jaunųjų sukuriama laisva ir nepriklausoma dviejų individų sąjunga neturėjo gilių sąsajų su normatyvine žmonių sąmone (M. Luts, H. Siimets, Is Wedding Cake Valid Today? The Legal Function Of Wedding Rites, p. 119, <http://www.folklore.ee/folklore/vol22/wedding.pdf>).

³⁵ Pirmiausia civilinė metrikacija atsirado Prancūzijoje 1792 m., kai kuriose Vokietijos žemėse, o kitose Europos šalyse maždaug nuo XIX a. vidurio (<http://www.rootsweb.com/~rwguide/lesson5.htm>).

tikintiesiems. Lietuvoje deklaratyvios civilinės jungtuvės Lietuvos piliečiams buvo leistos, bet nebuvo civilinės metrikacijos, nebuvo įstatymo, tad civilinės jungtuvės galėjo būti tik fakultatyvios, konfesinė (kanoninė) santuokos forma išliko privaloma visiems piliečiams. Pasak M. Romerio, tai buvo ryškus valstybės apsileidimas: valstybė, kuri laikosi sąžinės ir tikybos laisvės režimo, norėdama sutvarkyti asmenų registraciją, turi greta bažnytinės įvesti ir valstybinę registraciją – bent tiems asmenims, kurie jokiai bažnyčiai nepriklauso³⁶. Tačiau „Romos katalikų dvasininkija griežtai priešinosi vyriausybės pastangoms įvesti civilinę metrikaciją Lietuvoje (...) 1937 m. bažnytinėse pamaldose buvo įvesta speciali malda prieš civilinę metrikaciją ir už šeimos apsaugojimą nuo bedievytės. 1939 m. buvo organizuojamos pamaldos už šeimos katalikiškumą ir prieš metrikaciją ir leidimą skirtis“³⁷.

Privaloma CM Lietuvoje įvesta tik sovietmečiu, tačiau jos įgyvendinimas nebuvo toks paprastas. Reikėjo iš konfesinės visuomenės pereiti prie pilietinės (ir dar sovietinės), todėl jis buvo nenatūralus, drastiškas. Buvo imtasi visų priemonių: įstatymų, ideologinių ir konstruktyvių praktinių veikslių.

Įstatymais nustatoma tvarka. 1940 m. rugpjūčio 15 d. įsigaliojo Santuokos įstatymas (toliau – SĮ), t. y. visoje Lietuvos teritorijoje įvesta privaloma civilinė santuoka³⁸. Karo metais jis neveikė, ir buvo atnaujintas vėl įvedus sovietų valdžią. Pagal SĮ tik po civilinės santuokos, sutuoktiniams pageidaujant, santuoka galėjo būti sudaroma pas dvasininką pagal tikybines sutuoktinių apeigas, tačiau ji neturėjo teisinės galios. Be to, buvo numatyta bauda nesilaikiusiems šio eiliškumo³⁹. Naujame 1944 m. liepos 8 d. įsake aiškiai nurodyta civilinę metrikaciją atlikti kuo iškilmingiau⁴⁰, buvo nustatytas eiliškumas (bažnyčioje galima tuoktis tik po to, kai jau sudaryta civilinė santuoka). Tačiau iš pradžių Lietuvoje žmonės CM atlikdavo labai formaliai: jaunieji dviese su liudininkais paprasčiausiai užsiregistruodavo apylinkėje – dažniausiai tą pačią dieną padavę pareiškimus, kadangi civiliniame kodekse dar nebuvo nustatyto termino, per kurį turi būti įregistruota santuoka. Vėliau jaunieji eidavo tuoktis į bažnyčią ir keldavo vestuves. Todėl nuo 1957 m. sovietų valdžia papildomai įvedė terminą tarp pareiškimo padavimo ir santuokos registravimo labiau sureikšmindama civilinę metrikaciją. 1969 m. priimtame Santuokos ir Šeimos kodekse (toliau – SŠK) atsirado papildymas: civilinės metrikacijos organas praneša susituokiančiųjų darbovietai arba mokymo įstaigai ir savo patalpose iškabina skelbimą, kad su juo galėtų susipažinti visuomenė ne vėliau kaip prieš dvi savaites iki santuokos registravimo⁴¹. Buvo imtasi daugiau priemonių ir sudarytos geresnės sąlygos CM iškilmingumui ir prestižui kelti. Šio SŠK 14 str. vėl numatyta privaloma visiems metrikacijos biurams norma, kad santuoka sudaroma iškilmingoje aplinkoje. Šios nuostatos padėjo sureikšminti CM visuomenėje.

³⁶ K. Valančius, op. cit., p. 271.

³⁷ M. Slavėnienė, Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia, *Lietuvos evangelikų bažnyčios. Istorijos metmenys*, Vilnius, 2003, p. 368–369.

³⁸ S. Bareišis, op. cit., p. 11.

³⁹ Tie, kurie tuokėsi pas dvasininką, prieš tai nesudarę santuokos pas metrikacijos vedėją, buvo baudžiami areštu arba pinigine bauda iki 5000 litų. Šia bauda buvo baudžiamas ir dvasininkas, kuris sutuokė asmenis, žinodamas, kad jie nesusituokę įstatymo nustatyta tvarka (SĮ 85 str.) (P. Dičius, op. cit., p. 14).

⁴⁰ S. N. Abramovas, K. A. Gravė, op. cit., p. 14.

⁴¹ P. Dičius, op. cit., p. 23.

Ideologinės veikos. Sovietmečiu mokslininkų atlikti bažnyčios istorijos ir tradicinių apeigų tyrimai rodo, kad, norint įvesti naujas tradicijas, reikia remtis esamomis, perimti tai, kas puoselėjama konkrečiose bendruomenėse ir palaipsniui įvesti naujus („pažangesnius, socializmo dvasiai artimesnius“) elementus. Tam talkino ateistų ideologų propagandinė veikla, pasitelkti ir liaudies papročių tyrimai, kurių pagrindu buvo kurtos civilinės apeigos. Galima pastebėti, jog sovietai, kaip ir tuo metu persitvarkanti katalikų bažnyčia, „atsisuko veidu į liaudį“. Pasikeitimai bažnyčios apeigose kėlė sovietams susirūpinimą, kad žmonės bus prisirišę prie bažnyčios. Kaip rašė sovietų ideologai, ateistai, filosofai, „žinant, kad kulto apeigos laikosi daugiausia įpročio tradicijos, papročio dėka, buvo būtina atimti iš bažnyčios jos pasisavintus liaudies papročius ir tradicijas ir kartu įtvirtinti naujas, socializmo kūrimo laikotarpiu gimusias tradicijas, atspindinčias naują buitį“⁴².

Ištirti, pritaikyti liaudies kultūros paveldą naujomis socializmo sąlygomis pavesta Respublikinei CM reikalų tarybai, kuri nuo 1969 m. pervadinta į „Respublikinį kultūros švietimo darbo mokslinį metodinį kabinetą, Respublikinę liaudies tradicijų tarybą“. Ji rengė rekomendacijas ir scenarijus civilinės metrikacijos biurams. Į šį darbą buvo įtraukti lietuvių mokslo darbuotojai, kurie pasinaudojo galimybe imtis dvasinės kultūros tyrimų: „Lietuvos etnografai, tariamai savanoriškai sutikdami vykdyti valdžios reikalavimą kurti naujas tradicijas, prisidengę „aktualiųjų darbų vykdymu“, įgydavo galimybę savo rašiniuose daug papasakoti visuomenei ir apie autentiškus lietuvių papročius“⁴³. Sovietų valdžios tikslai buvo išdėstyti Civilinės metrikacijos biurams išleistoje metodinėje medžiagoje: „Sugebėdami gražiai sutuokti jaunavedžius, CM biuro darbuotojai tuo pačiu atitrauks nuo santuokos dubliavimo bažnyčioje tuos tarybinius piliečius, kurie vedybų atveju tai dar praktikoja.“⁴⁴ Kuriant CM apeigas jos buvo unifikuojamos, nors A. Vyšniauskaitė skelbė nuostatą, kad „aprašytieji tradicinių vestuvių momentai siūlomi šiandien panaudoti ne kaip nepajudinamas etalonas, o kaip išeities taškas tolesniam naujų formų išraiškos būdų ieškojimui“⁴⁵. Rekomendacijose pastebėta, kad vainikėlio ir jaunojo gėlytė perseinama „kol kas“ tik Žemaitijos ir vidurio Lietuvos CM biuruose, tačiau šis simbolinis veiksma „turėtų būti atliekamas visuotinai“, kaip ir kiti veiksmai: „su tautiniais drabužiais apsirengusių jaunuolių garbės sargyba sutikti jaunuosius su tautinių juostų tiltu“⁴⁶, kuriuo praėję tik jaunieji išgeria šampano⁴⁷. Stengtasi įvesti ugnį – aukurėlį – vietoje bažnyčioje naudotų žvakučių, tačiau dėl praktinių sumetimų vis dažniau naudotos žvakidės su žvakutėmis. Įvesta naujovė – atminimo dovanos-suvenyrai, šeimos knygos.

Civilinės metrikacijos apeigų kūrėjai reglamentavo ne tik institucines, bet ir kai kurias naminių vestuvių apeigas. Rekomendacijose nurodyti estetiniai reikalavimai ir „tinkami“, svarbūs naminių apeigų momentai: jaunasis nuotakai turėjo dovanoti tam tikras gėles, tėvai –

⁴² P. Mišutis, op. cit., p. 127.

⁴³ A. Vyšniauskaitė, Vedybos, p. 70.

⁴⁴ Toliau rašoma: „CMB darbuotojai, lygiu dėmesiu ir pagarba traktuodami visas jaunavedžių poras, akcentuoja, išryškina civilinio sutuoktūvių ceremonialo pranašumą prieš bažnytinį“ (*Sutuoktuvės. Vardynos*, p. 11).

⁴⁵ A. Vyšniauskaitė, *Lietuvių...*, p. 51.

⁴⁶ A. Vyšniauskaitė, *Lietuvių...*, p. 29; I. Čepienė, *Sutuoktuvės, Civilinės apeigos*, Vilnius, 1979, p. 25.

⁴⁷ A. Vyšniauskaitė, *Lietuvių...*, p. 30; I. Čepienė, *Sutuoktuvės*, p. 25.

sutikti jaunuosius su duona ir druska, pritaria užsėsto stalo vadavimui, vyriausiosios pamergės pakėlimui į aukštesnį rangą, nuotakos vogimui, piršlio teismui. Kai kurie nurodymai tarsi turėjo įtvirtinti tam tikrus atskirų regionų savitumus, etniškumą: piršlys turėjo juosėti per petį juosta, Žemaitijoje – dėvėti skrybėlę su plunksna, svočia Aukštaitijoje privalėjo vilkėti tautinius drabužius ir būti su nuometu, kitur – suknelę pasipuošusi raudona gėle. Kaip nederamos kritikuotos vaisės prie užtvarto kelio, mašinų puošimas lėlėmis (patariama jas puošti gelėmis).

Šios rekomendacijos nedavė laukiamų vaisių. Antai mėginimas dar sovietmečiu etnografų iniciatyva įvesti etninius elementus, pavyzdžiui, kad CM darbuotojai dėvėtų to krašto tautinius drabužius, buvo nevaisingas. Straipsnio autorės turimais duomenimis, tautiniais drabužiais institucinėse apeigose vilkėjo tik pagalbiniai patarnautojai, o apeigų vedantysis visuomet demonstravo neutralumą. CM skyrių darbuotojai, su kuriais teko kalbėti šiais klausimais, laikosi nuomonės, kad jie liks nesuprasti, pavyzdžiui, tuokiantis ne lietuviams (arba mišriai porai), tad „kaip mes galim puošti lietuviškais tautiniais rūbais?“ Darbuotojai, kaip oficialūs pareigūnai, nelinkę susitapatinti su vietine kaimo kultūra: juk sutuoktiniai dažniausiai būna nebe iš kaimo atvykę, bet iš kitų miestų grįžę studentai. Vadinasi, CM darbuotojai atsiriboja nuo etninio ar tautinio identiteto reprezentavimo ir atstovauja biurokratiniam internacionaliniam sluoksniui. Šiame globališkumą, profesionalią kultūrą reprezentuojančiame kontekste nelieka vietos etniškumui.

Konkretūs veiksmai. Pažymėtina, kad pagrindiniai elementai ir pati CM institucinė apeiga buvo kopijuota nuo bažnytinės, žinoma, keičiant ideologinį turinį. Santuokos svarbą turėjo pabrėžti visa aplinka: statomi ar civilinėms apeigoms pritaikomi pastatai, tvarkomas patalpų interjeras ir eksterjeras, sukurti pareigūnų skiriamieji ženklai – medalionas su grandine, buitinių paslaugų kombinateuose (imonesė) pasiūti drabužiai. Buvo sukurtas ir kitų papildomų priemonių tinklas.

XX a. 7-ajame dešimtmetyje po eilinių TSKP ir LKP suvažiavimų buvo suaktyvinta sovietų ideologinė propaganda ir imtasi konkrečių priemonių atitraukti žmones nuo bažnyčios. LKP CK V plenumas (1963 m.) svarstė mokslinės ateistinės propagandos uždavinius⁴⁸, KP CK ir Ministrų Taryba 1963 m. priėmė nutarimą „Dėl priemonių civilinės metrikacijos aktų sudarymui respublikoje gerinti“. LTSR Dailės fondas ir Liaudies ūkio taryba buvo įpareigos gaminti reikiamą kiekį dovanų varduvėms ir vestuvėms, o Prekybos ministerija, Vartotojų kooperatyvų sąjunga, rajonų Vykdomieji komitetai – įrengti specializuotas parduotuves⁴⁹. Pagal Respublikos liaudies tradicijų taryboje aprobuotus eskizus buvo išleidžiami kvietimai, sveikinimai, aplankai ir kita atributika. Deklaruota, kad tai turėjo „didelę estetinio auklėjimo reikšmę, nes santuoka – ilgai atminty išliekantis įspūdžiai“. Patalpos turėjo būti įrengiamos taip, kad dalyviai jaustųsi laisvai, būtų dėmesio centre, nes visos iškilmės skirtos tik jiems⁵⁰. Visu tuo buvo siekiama, kad jaunesni rinktųsi iškilmingas CM jungtvių apeigas.

Šios ilgalaikės priemonės buvo rezultatyvios. Oficialūs statistikos duomenys: iš visų 1973 m. sudarytų santuokų 91,23 % įregistruotos su iškilmingomis apeigomis⁵¹. Naujai įvestos CM svarbą visuomenėje padėjo sureikšminti tai, kad vis dažniau vestuvės buvo

⁴⁸ „Į ateistinio auklėjimo sistemą turi tiesiogiai įeiti uždavinys sukurti naujas, savo turiniu ateistines tradicijas ir papročius, pažymint reikšmingus įvykius asmeniniame žmogaus gyvenime, organizuojant kultūringą darbo žmonių poilsį nedarbo ir masinių švenčių dienomis“ (P. Mišutis, op. cit., p. 127).

⁴⁹ S. Bareišis, op. cit., p. 25.

⁵⁰ Ibid., p. 98.

⁵¹ Ibid., p. 50.

keliama po CM, o ne po bažnyčios apeigų. Pagal turimus lauko tyrimų duomenis, surinktus 2002–2004 m. Aukštaitijoje, vestuves po santuokos bažnyčioje kėlė tik 27 % iš XX a. 6–7-ajame dešimtmetyje fiksuotų lauko tyrimuose vestuvių, o nuo 7-ojo dešimtmečio pabaigos ir ypač 8–9-uoju dešimtmečiu vestuvių pokylių dažniausiai keldavo po CM net ir tie, kurie tuokėsi ir bažnyčioje, ir civilinės metrikacijos biure. Būtent 8–9-uoju dešimtmečiu maždaug trečdalis santuokų buvo registruojamos tik civilinės metrikacijos biure. Santuoka bažnyčioje buvo neafišuojama, santuokos sakramentas dažniausiai teiktas neiškilmingai (vyko tik su liudininkais, dažnai bažnyčioje, esančioje toliau nuo jaunųjų gyvenamos vietos), nes besituokiantieji vengė viešumos dėl galimos komunistų ar jiems prijauniančiųjų reakcijos.

Dėl griežtos institucinės priežiūros tiek bažnytinė santuokos liturgija, tiek ir civilinės santuokos apeigos tapo labai standartizuotos. CM biuro darbuotojai sovietmečiu griežtai laikėsi nustatytos tvarkos – nors Respublikinė liaudies tradicijų taryba rengė vadinamąsias rekomendacijas, tačiau jos prilygo įsakymui.

INSTITUCINĖS APEIGOS: STRUKTŪRA IR INTERPRETACIJA

Institucinėms santuokos apeigoms būdinga: išskirtinė aplinka (vieta, kur vyksta apeigos) ir reglamentuota apeigų struktūra. Mažai reglamentuojama jų įžanga ir pabaiga, t. y. jaunųjų ir vestuvininkų įėjimas bei išėjimas iš institucinių patalpų ir su jais susiję simboliniai veiksmai.

Palyginkime įvairių santuokos institucinių apeigų struktūras. Apeigos suskirstytos į keturias dalis: I – įžanga, II – įteisinama santuoka, III – sveikinama nauja šeima, IV – baigiamoji dalis (lentelė).

Lentelė. Santuokos apeigos skirtingų krikščionių konfesijų bažnyčiose ir Civilinėje metrikacijoje Lietuvoje XX a. II pusėje – XXI a. pradžioje

	Romos katalikai	Evangelikai liuteronai	Civilinė metrikacija
I	Jaunųjų pasitikimas (prie durų arba prie altoriaus), pasveikinimas Žodžio liturgija; Jaunieji klausiami, ar savo noru atvyko tuoktis	I Jaunųjų pasitikimas (skambant varpams prie durų arba prie altoriaus), pasveikinimas Žodžio liturgija; Jaunieji klausiami, ar savo noru atvyko tuoktis	I <i>Jaunųjų pasitikimas ir pristatymas</i> <i>Iškilmingas tekstas; klausiami abiejų, ar sutinka tuoktis</i>
II	Santuokinė priesaika, ją kunigas ⁵² patvirtina peržegnojimu Paskelbiama, kad santuoka palaiminta	II Santuokinė priesaika, ją kunigas patvirtina peržegnojimu Jaunieji (klaupiasi) keičiasi žiedais (kartais jaunesiems persegamas vainikėlis ir gėlytė)	II <i>Jaunieji skelbiami vyru ir žmona ir prašomi pasirašyti santuokos knygoje, dokumentas antspauduojamas</i> <i>Jaunieji keičiasi žiedais</i>

⁵² Šiame straipsnyje vartoju kunigo terminą, nors turima mintyje, kad Krikščionių bažnyčioje jaunosius sutuokdavo ir aukštesnio rango dvasininkai.

Lentelės tęsinys

<p>Šventinami žiedai ir vainikėlis</p> <p>Jaunieji keičiasi žiedais, jiems persegamas vainikėlis ir gėlytė</p> <p>Santuokinis palaiminimas: jaunieji klaupiasi, kunigas virš jų galvų laiko ištiesęs rankas, meldžiamasi, peržegnoja</p>	<p>Jaunieji skelbiami vyru ir žmona</p> <p>Santuokinis palaiminimas: jaunieji deda rankas ant Evangelijos, kunigas jų rankas per vidury uždengia juosta arba savo ranka, arba uždeda rankas ant jų galvų, meldžiamasi, peržegnoja</p>	
<p>III Jaunieji pasibučiuoja</p> <p>Juos sveikina kunigas, tėvai, kiti</p> <p>Šv. Komunija⁵³</p>	<p>III Jaunieji pasibučiuoja</p> <p>Jaunieji ima po žvakę, su kuriomis pridega centre altoriaus stovinčią žvakę (Vilnius) arba išeina iš bažnyčios su jomis (Šilutė)</p> <p>Kunigas sveikina jaunuosius ir įteikia santuokos liudijimą</p>	<p>III <i>Jaunieji pasibučiuoja</i></p> <p><i>Deputatas skaito priesaką, sveikina, įteikia metrašį⁵⁴ ir santuokos liudijimą</i></p> <p><i>Jauniesiems persegamas vainikėlis ir gėlytė</i></p> <p><i>Geriamas šampanas ir sveikinami jaunieji, kartais uždegamas aukurėlis</i></p>
<p>IV</p> <p><i>Visi fotografuojasi prie bažnyčios durų⁵⁵, prie altoriaus</i></p> <p>Pasirašoma santuokos knygoje⁵⁶</p>	<p>IV Jaunieji išeina, skamba varpai</p> <p><i>Visi fotografuojasi prie altoriaus</i></p> <p>Santuoka įrašoma į knygą</p>	<p>IV <i>Jaunieji išeina skambant muzikai</i></p> <p><i>Visi fotografuojasi (ne salėje)</i></p>

Kursyvu išskirti simboliniai veiksmai, pradėti atlikinėti XX a. antroje pusėje – XX a. pr.

⁵³ Per iškilmingas santuokos apeigas po mišių.

⁵⁴ XX a. pab. sveikina vedantysis, kartais – miesto meras.

⁵⁵ Iki XX a. pabaigos, o XXI a. pradžioje fotografuojamasi prie altoriaus.

⁵⁶ XXI a. pr. dažniausiai pasirašoma santuokos knygoje prieš santuoką arba santuokos pabaigoje bažnyčioje.

Bažnytinės ir CM apeigos skiriasi tekstu ir jų turiniu. Romos katalikų apeigose (1 pav.) Santuokos sakramento pagrindas yra poros pasižadėjimas gyventi moterystėje ir jos palaiminimas. Apeigos kulminacija yra santuokinė priesaika. Pagal turimus lauko tyrimus, pateikėjai dažnai nurodydavo būtent ją kaip svarbiausią momentą tuokiantis bažnyčioje. Reformatų bažnyčioje svarbiausia yra priesaika ir santuokos laiminimas, nors čia santuokos sakramentas nėra suteikiamas. Pagrindinis savitumas jų apeigose – jaunieji prideda žvakutėmis centre altoriaus esančią žvakę, o savo užpučia (Vilnius) arba jiems įteikiamos degančios žvakės apeigų pabaigoje, su kuriomis jiedu išeina iš bažnyčios (Šilutė).

1 pav. Teklės Bancevičiūtės ir Algirdo Petro Valinčiaus santuoka Punsko bažnyčioje. Jurgio Paransevičiaus nuotr., 1977 m., Puskas (iš Teklės Valinčienės albumo)

Civilinės santuokos apeigų svarbiausias momentas – paskelbimas jaunųjų vyru ir žmona, o apeigų kulminacija – pasirašymas ir dokumento antspaudavimas. Svarbiausi jaunųjų santuokos simboliai tiek vienoje, tiek kitose apeigose išliko žiedai, vainikėlis ir su jais susiję simboliniai veiksmai: vainikėlio bei jaunojo gėlytės persegimas iš kairės pusės į dešinę (Romos katalikų bažnyčioje jie pašventinami). Vietoj bažnyčioje prie altoriaus degančių žvakių CM jauniems buvo įteikiamas aukurėlis (žvakutės) apeigų pabaigoje (2 pav.).

2 pav. Daivos Čironytės ir Vlado Andrijevsio iš Valkininkų santuoka CM. Aušros Čironytės nuotr., apie 1994 m., Varėna (iš Reginos Čironienės albumo)⁵⁷

Institucinės apeigos buvo iškilmingos ir paprastos. Iškilminga Romos katalikų bažnytinė santuoka vykdavo su mišiomis, o paprastoje būdavo tik žodžio liturgija (be Eucharistijos). XIX a. II pusėje – XX a. I pusėje turtingesniems per iškilmingas tuoktuves buvo puošiamas stalelis (dengiamas staltiese, puošiama gėlėmis, žalumynais, dedamos žvakės ir lėkštė vainikėliams), prie visų altorių degamos žvakės, bažnyčioje grojo muzika ar buvo giedama. Kitu atveju žvakės degdavo tik prie pagrindinio altoriaus, stalelis nepuoštas, nebuvo muzikos⁵⁸. Svočia patiesdavo prieš altorių stuomenį (ar rankšluostį, kuris vėliau atitekdavo aptarnaujančiam kunigui) (Kupiškis)⁵⁹, laikydavo lėkštutėje žiedus (ir vainikėlius), juos perduodavo kunigui, kuris juos pašventindavo. Tuomet kunigas užmaudavo žiedus jauniems, o po santuokos sakramento *vainiksegė* ir *vainiksegys* vainikėlius persegdavo į dešinį šoną (Kražiai, Upyna)⁶⁰. Panašios apeigos buvo ir reformatų liuteronų bažnyčioje (tik vietoj santuokos sakramento buvo santuokos laiminimas).

Sovietmečiu iškilmingos CM apeigos dažniausiai būdavo tuomet, kai vestuvės vykdavo su pulku, o kai jose būdavo tik liudininkai – jos buvo paprastos ir vykdavo paprastą dieną. XX a. pab. – XXI a. pr. santuokos iškilmingumas iš esmės priklausė nuo CM vedėjo. Antai Druskininkų CM darbuotojai didžiuojasi, kad nėra spūsčių ir eilių, net be pulko atvykusiems jauniems santuoka vis tiek būna iškilminga (be to, mažiausia paslaugų kaina)⁶¹ Šilutėje apeigos visuomet atliekamos iškilmių salėje, tik iškilmingų apeigų metu groja gyva muzika,

⁵⁷ Už nuotrauką dėkoju prof. Irenai Merkienei.

⁵⁸ [P. Stasiewicz] Ученик Шавельской гимназии, Черты из жмудской народности: Жмудская свадьба, *Виленский вестникъ*, 1868, № 43, с. 166; J. Mickevičius, op. cit., p. 87.

⁵⁹ B. Buračas, Šeimos švenčių papročiai, *Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius, 1993, p. 374–376.

⁶⁰ I. Čepienė, Vestuvių papročiai, *Kražiai*, Vilnius–Kaunas, 1993, p. 320; M. Čilvinaitė, Vestuvės Upynos apylinkėje, *Gimtasai kraštas*, 1935, Nr. 3–4, p. 373.

⁶¹ <http://www.druskonis.lt/archyvai/2000-11-17/kultura.htm#Top>

o paprastose – muzikos įrašas. Kai kur neiškilmingos santuokos atskiriamos griežčiau, kai jaunieji pasirenka bažnytines iškilmes, o CM tik pasirašomi dokumentai vedėjos kabinete (Vilnius, Kaunas). Nuo 2000 m. bažnyčioje susituokę jaunieji per 10 dienų turi užregistruoti santuoką kartu su liudininkais civilinėje metrikacijoje. Tokiu atveju santuokos tekstas ne-skaitomas. Alytaus r. CM per neiškilmingas santuokas, kurios vyksta ne iškilmių salėje, skaitomas tekstas. Kiekvienas CM biuras savarankiškai papildo apeigas naujais elementais, kartais juos nurodo jaunieji ar jų vestuvių organizatoriai.

Atkūrus Lietuvos Respubliką visose CM apeigose tekstai pasikeitė, pagal galimybes pakeisti interjerai, nebenaudojamos darbuotojų regalijos, nedovanojami atminimo suvenyrai, knygos. Akivaizdžios konkurencijos tarp bažnyčios ir civilinės santuokos formų kaip ir nebeliko, jos viena kitą dubliuoja. Kaip teigia CM darbuotojai, dabar nesiekama konkuruoti su bažnyčia, nes jų tikslas – tik registruoti santuoką, t. y. sutvarkyti dokumentus, todėl jaunieji primygtinai nebeagituojami pasirinkti iškilmingų apeigų. Kaip ir anksčiau, pageidaujantiems iškilmių siekiama jas suteikti kuo kultūringiau, gražiau, kad būtų ką atsiminti. Dabar labiau atsižvelgiama į jaunųjų pageidavimus, patys jaunieji skatinami prisidėti prie apeigų kūrimo, siūlyti scenarijus (netgi repetuoti apeigas) (Vilnius), tačiau jaunieji dažniausiai priima tai, ką siūlo civilinės metrikacijos biuro darbuotojai.

Iškilmingos civilinės santuokos apeigos yra patrauklios ir jaunieji jas pasirenka, nors dažnai tą pačią dieną tikintieji eina ir į bažnyčią tuoktis. CM darbuotojai pastebi, jog iškilmingų CM apeigų sumažėjo. Jų dažniau pageidauja iš užsienio atvykę lietuviai ar etniškai mišrios poros, nes užsienyje iškilmingų CM apeigų nebūna. Dabar labai svarbi iškilminga aplinka, pastatas (savo CM pastatu pagrįstai didžiuojasi kauniečiai, druskininkiečiai), salė, interjeras, apšvietimas, profesionali muzika, prasmingi žodžiai, pasipuošę darbuotojai. Jie apranga pasirūpina patys arba padedami stilistų. Kaune apranga keičiama maždaug kas dvejus metus, klasikinį stilių pabrėžia juodos ir baltos spalvų drabužiai. Kauno CM biuras prieš pora metų įvedė naujovę – apeigų metu jaunieji stovi atsigręžę į dalyvius, šalia darbuotojų. Prieš apeigas jaunųjų klausama, ar jie keisis žiedais, ar persegs vainikėlį, jei ne, tai jie stovi jau kaip vedę. Frakais pasipuošę muzikantai sutinka jaunuosius salėje šalia visų, o ne balkone. Ypatingų progų metu – per Naujuosius metus, Valentino dieną – kviečiama apeigose dalyvauti chorą arba ansamblį, jaunuosius sveikina meras ir tik tuomet geriamas šampanas.

Alytuje kartais jaunesiems pageidaujant žiedus į salę įneša ne CM biuro vedys⁶², bet jų pačių aplinkos mažas berniukas (ar mergaitė) ant baltos pagalvėlės. Kartais pulkas po santuokos barsto ant jaunųjų žiedlapius, ryžius. Tokie simboliniai veiksmai toleruojami, kai vyksta pavienės vestuvės (nėra „konvejerio“), kad kitai jaunųjų porai netektų eiti per prišiukšlintą salę. Kai kurie elementai lieka iš ankstesnių CM apeigų ir ilgainiui gali tapti tos vietovės savitumu, jei kitur tokių elementų nebeliks. Antai Alytaus CM paskelbus jaunuosius vyrų ir žmonų sugrodavo posmą iš tautinės giesmės, vedė (žiednešė) būdavo pasipuošusi tautiniais rūbais. Ji po apeigų pasakydavo eilėrašį, kartais svočia uždegdavo šeimos židinėlių. Visur išlieka populiarios sovietmečiu įvestos CM biuruose vestuvių jubiliejų šventės.

⁶² Vedė(-ys) (taip buvo siūloma vadinti CM biurui talkinantį, aptarnaujantį asmenį apeigose), arba žiednešė(-ys) (kai kur su tautiniais rūbais), įveda į salę jaunuosius ir pulką nešdama(-as) ant padėklo žiedus ir dokumentų aplanką. Priėjusi(-ęs) prie stalo pristato jaunuosius. Tuomet kalba metrikacijos skyriaus darbuotojas.

XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje vis dažniau į institucines santuokos apeigas įtraukiami ir tėvai. Jie dažnai stebi apeigas bažnyčioje. Kartais nuotaką į salę ar prie altoriaus atveda tėvas ir atiduoda ją jauniui. Šie dalykai yra pasiskolinti iš kitų tautų kultūrų, dažniausiai nusižiūrėta iš įvairių televizijos serialų. Taip tuokiasi ir etniškai mišrios šeimos.

Įėjimas, išėjimas. Vestuvinių eisenos nepasižymėjo griežta tvarka, jos keitėsi priklausomai nuo vestuvių apeigų ar kultūrinio konteksto. Galima pastebėti vietinius skirtumus, tačiau labai ribota, fragmentiška informacija neleidžia jų apibendrinti. Skiriami trys įėjimo ir išėjimo iš institucijos variantai:

1. Nuotaka įeina su savo pulku, o jaunikis su savo: XIX a. II pusėje S. Baltramaitis pažymėjo, kad Panevėžio, Šiaulių apylinkėse nuotaką į bažnyčią įveda jos pamergės, o jaunikį – jo palyda⁶³, XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje (kartais ir I pusėje) Joniškėlio (dabar Grūžių apyl.), Kupiškio apyl.⁶⁴, Znavykyuose nuotaką į bažnyčią įveda jos pamergių pulkas, o jaunikį – jo piršlys ir pabroliai; Merkinės apylinkėse (Druskininkų k.), kai jaunieji įeina su savo pulkais, nuotaka meldžiasi, vyrai eina sutvarkyti dokumentų, po to jaunikis atsiveda nuotaką prie pagrindinio altoriaus⁶⁵.

2. Nuotaką įveda jaunikio pulkas, o jaunikį – nuotakos: V. Geislerio ir A. Dedelevo yra užfiksuota, kad Šeduvos, Papilio (Akmenės vlsč.) ir Siesikų (Ukmergės vlsč.) apylinkėse nuotaką į bažnyčią įvesdavo „brolaičiai“, o jaunikį – „pamergiai“⁶⁶; Žemaitijoje jaunojo palyda (ar vyr. pabrolys) vedė nuotaką, nuotakos palyda – jaunąjį (Upyna, Kražiai, Platių, Alsėdžių, Ylakių apyl.)⁶⁷ arba piršlys įvesdavo poras į bažnyčią⁶⁸. Be to, nuotaka eidavo arba pirma, arba viduryje, arba gale – kiekvieną kartą kita vestuvių palyda vis kitaip – taip buvo siekiama apsaugoti ją nuo blogų akių, užkerėjimų ar panašiai.

3. XX a. pradžioje jaunieji (vėliau ir jų pulkai) įeidavo poromis: Joniškėlio vlsč. pirmieji ėjo piršlys su svočia, o paskui – jaunieji ir visi kiti poroje, Merkinės vlsč. Subartonių ir aplinkiniuose kaimuose, – jaunieji poroje, paskui juos pamergių pulkas, po jų pabroliai ir kiti⁶⁹. Punsko krašte į bažnyčią eidavo: jaunieji, piršlys su svočia, piršlio žmona su svočios vyru, poromis pabroliai ir pamergės. Visi pulko dalyviai stovi poromis

⁶³ С. Балтрамайтысь, *Литва. Очерки из народного быта литовцевъ*, вып. I. Свадьба, С. Петербургъ, 1877, с. 66.

⁶⁴ В. Buračas, op. cit., p. 354, P. Butėnas, *Vestuvių apeigos, Tauta ir žodis*, 1924, II knyga, p. 178.

⁶⁵ J. Staugaitis, *Znavykykai prieš Lenkmetį, Znavykykija*, 1978, t. 1, p. 177; T. Brazys, *Lietuvių liaudies daina vestuvėse, Tauta ir žodis*, 1924, t. 2, p. 213.

⁶⁶ В. Гейслеръ, *Свадебные обряды у литовцевъ въ Шадовскомъ приходе, Шавельскаго уезда, Памятная книжка Ковенской губернии на 1899 год*, Ковна, 1898, с. 96; А. Деделевъ, *Сватовство, девичникъ и свадьба у жмулиновъ Попелянской волости, Шавельскаго уезда, Памятная книжка Ковенской губернии на 1890 год*, Ковна, 1889, с. 324; А. Деделевъ, *Сватовство и свадьба у литовцевъ Сесикской вол. Вилкомирскаго уезда, Памятная книжка Ковенской губернии на 1892 год*, Ковна, 1891, с. 184.

⁶⁷ М. Čilvinaitė, op. cit., p. 373; J. Mickevičius, op. cit., p. 86; I. Čepienė, *Vestuvių papročiai*, p. 320.

⁶⁸ А. Vyšniauskaitė, *Vedybos*, p. 318.

⁶⁹ P. Butėnas, op. cit., p. 178; V. Krėvė-Mickevičius, *Dzūkų vestuvės, Mūsų tautosaka*, 1930, t. 2, p. 63.

vienoje eilėje per bažnyčios vidurį⁷⁰. Pastarasis įėjimo ir išėjimo būdas įsitvirtino visoje Lietuvoje XX a. II pusėje.

Iš bažnyčios Znavykuose išeidavo atskirai, kaip ir atėjo⁷¹; Ukmergės apyl. (dar XIX a. vid.) buvo paprotys, kad pamergės nuotaką palydėdavo ir atiduodavo jaunojo globai bažnyčioje (arba šventoriuje) po jungtųjų apeigų⁷².

Sovietmečiu įėjimas ir išėjimas iš salės buvo reglamentuotas: į salę jaunieji įeina kartu, po jų – piršliai ir svotai ar liudininkai, tuomet pabroliai su pamergėmis porose, išeidami jaunieji pasikeičia vietomis. Kartais būdavo padaromas „juostų tiltas“, kai šone stovintieji laiko iškėlę juostas, o po jomis praeina jaunieji (ir pulkas). Dabar ši įėjimo ir išėjimo tvarka išliko, tačiau juostos retai benaudojamos, dažniau jaunieji barstomi žiedlapiais.

Tiriamuoju laikotarpiu pakito įėjimo ir išėjimo iš bažnyčios tvarka: ėjimą atskirais pulkais (vyrai, moterys) XX a. II pusėje visur pakeitė vestuvininkų įėjimas ir išėjimas poromis.

IŠVADOS

1. Tyrimas rodo, kad Lietuvoje institucinės santuokos apeigos buvo pakankamai formalus, privalomas epizodas, kuris ilgainiui buvo organiškai, subtiliai inkorporuotas į vestuves (dar vadinamas namines apeigas). Šių santuokos institucinių apeigų inkorporavimas į naminių vestuvių apeigas buvo viena iš svarbiausių prielaidų naujai socialinei tvarkai sukurti. Toks pats uždavinys buvo iškeltas ir civilinei metrikacijai, kuri Lietuvoje tapo svarbesniu vestuvių apeigų elementu. Tuo atveju, kai nebuvo keliami vestuvių puota arba ji buvo kukli, šis santuokos aktas (institucinės apeigos) tapdavo vedybų kulminacija.

2. Pabrėžtina, kad tokių simbolių, kaip žiedai ir vainikėliai, įtraukimas į bažnytnines, o vėliau ir į CM apeigas buvo vienas iš veiksnių, padėjusių išlaikyti (užkonservuoti) šių simbolių naudojamą vestuvėse iki šiol ir institucines santuokos apeigas padaryti labiau priimtinas visuomenei, nors jos dar iki XX a. 7-ojo dešimtmečio dažnai dubliavo atitinkamus naminių vestuvių apeigų momentus. Standartizuotos bažnytninės ir atitinkamai sovietinės CM apeigos struktūriškai buvo analogiškos.

3. Simboliniai veiksmai prie institucinių apeigų, t. y. įėjimas ir išėjimas iš pastato, įvairavo priklausomai nuo tuo metu konkrečioje vietovėje esančių papročių, tačiau iki XX a. II pusės vyravo ėjimas pulkais, o ne poromis. Sovietmečiu CM įėjimas į salę tapo labiau reglamentuotas – einama poromis, ilgainiui jis visur daugiau mažiau nusistovėjo ir išliko iki šiol.

4. Pastaruoju dešimtmečiu CM pakito: ji mažai reglamentuota, pritaikoma prie užsakovų pageidavimų, todėl gali keistis, įgauti regioninių savitumų. Visgi institucinės apeigos išryškino didėjančią priešpriešą tarp naujoviškumo ir liaudiškų etninių dalykų.

Gauta 2006 08 01
Parengta 2006 09 12

⁷⁰ A. Vaicekauskienė, op. cit., p. 103.

⁷¹ J. Staugaitis, op. cit., 177.

⁷² M. Kamišskij, op. cit., s. 214.

Irma Šidiškienė

INSTITUTIONAL MARRIAGE RITUALS: LEGITIMATION OF SOCIAL ORDER IN LITHUANIA FROM THE 2ND HALF OF THE 19TH CENTURY TO THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

S u m m a r y

On the basis of historic, ethnographic literature and ethnographic field research (Church and civil registry office rituals observation, civil registry office staff survey, wedding video recordings) the present article analyzes the role of institutional marriage rituals as a means to set a framework of social order in Lithuania. The results of the investigation of matrimony and civil marriage rituals and a comparison of the structure of the two marriage types show that legally obligatory matrimonial rituals, replaced by civil marriage after World War II, as institutional rituals were quite a formal event in the wedding rituals of village people but eventually got subtly and organically incorporated in the old traditions. Incorporation of wedding symbols (rings and wreaths) into Church and later on into civil marriage rituals was one of the factors that enabled the retention (preservation) of the usage of those symbols in marriage rituals up to present and made the rituals of institutional marriage more acceptable for society, even though in the 7th decade of the 20th century institutional marriage rituals still duplicated the corresponding moments in domestic marriages. Standardized matrimony rituals were analogous to standardized rituals of Soviet civil marriage.

The present decade made civil marriage face several changes: it is weakly regulated, and it can be adjusted to the requests of the customer, which means that civil marriage has more freedom to vary and assume regional peculiarities. However, institutional rituals highlighted an increasing opposition between the modern and the folk-ethnic subject matter, as regional peculiarities are not emphasized.